

UNIVERSITATEA TEHNICĂ A MOLDOVEI

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 75.052(478)(043.3)

PODLESNAIA NATALIA

**PICTURA MONUMENTALĂ DIN BASARABIA ȘI
RSS MOLDOVENEASCĂ**

651.01. – TEORIA ȘI ISTORIA ARTELOR PLASTICE

Autoreferatul tezei de doctor în studiu artelor și culturologie

CHIȘINĂU, 2015

Teza a fost elaborată în cadrul Catedrei Design și Tehnologii Poligrafice,
Facultatea de Industrie Ușoară a Universității Tehnice a Moldovei

Conducător științific:

Stăvilă Tudor – doctor habilitat în studiul artelor, profesor cercetător.

Referenți oficiali:

Sinigalia Tereza – doctor în studiul artelor, profesor universitar, România,

Nesterov Tamara – doctor în studiul artelor, conferențiar cercetător.

Componenta Consiliului Științific Specializat:

Șlapac Mariana – doctor habilitat în studiul artelor, conferențiar cercetător,
membru corespondent al AȘM – **președinte CȘS,**

Spînu Constantin – doctor în studiul artelor, conferențiar universitar – **secretar științific,**

Ursachi Rodica – doctor în studiul artelor, conferențiar universitar,

Ciobanu Constantin – doctor habilitat în studiul artelor, profesor universitar,
România,

Opriș Ioan – doctor în studiul artelor, profesor universitar, România.

Susținerea va avea loc la 10 septembrie 2015, ora 10. 00, în Ședința Consiliului Științific Specializat D 31.651.01-01 din cadrul Universității Tehnice a Moldovei pe adresa: bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 168, aud. 205, MD-2004, Chișinău, Republica Moldova.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică a Universității Tehnice a Moldovei (Chișinău, str. Studenților, nr.9, b.6), Biblioteca Națională a Republicii Moldova (str. 31 august 1989, nr. 78A) și la pagina web a CNAA (www.cnaa.md)

Autoreferatul a fost expediat la _____2015

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,

Spînu Constantin dr., conf. univ.

semnătura

Conducător științific,

Stăvilă Tudor, dr. hab., prof. cerc.

semnătura

Autor

Podlesnaia Natalia

semnătura

© Podlesnaia Natalia, 2015

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Pictura monumentală reprezintă unul dintre domeniile specifice în arta plastică a tuturor civilizațiilor umane. Această creativitate artistică, sincretică și magico-spirituală a fost întotdeauna o expresie a modului de percepere a lumii înconjurătoare și a evoluat în concordanță cu dezvoltarea societății. Într-un fel, ea a reflectat etapele principale ale evoluției unei comunități, devenind o cronică elocventă a diverselor perioade, menită să dezvăluie cele mai importante aspecte ale acesteia, ca un document complex, capabil să specifice nivelul resurselor, posibilitățile materiale și tehnice, gustul și aspirațiile artistice existente.

Ca parte complementară a arhitecturii, pictura monumentală contribuie la definirea individualității artistice a construcției arhitectonice din care face parte, ilustrând convingător tendințele existente într-o anumită perioadă și ambianța în care a fost creat acest ansamblu. În consecință, unele picturi murale au ajuns să se identifice într-atât cu monumentele de arhitectură, încât aspectul acestora nici nu mai poate fi conceput fără pictura monumentală respectivă. Exemple în acest sens sunt frescele renascentiste ale Capelei Sixtine, frescele exterioare ale bisericilor din mănăstirile Voroneț și Sucevița, mozaicul medreselor din Samarcand, vitraliile catedralelor gotice din Reims, Chartres, Saint-Chapelle etc.

Actualitatea și importanța problemei abordate este determinată pe de o parte de existența operelor de pictură monumentală moștenite din perioada Basarabiei și RSS Moldovenești, atât în bisericile unde acestea erau și sunt indispensabile cultului, cât și în spațiul laic, iar pe de altă parte, de lipsa unor cercetări în această direcție ce țin de teoria și istoria artelor naționale.

Conștientizând faptul că în prezent devine tot mai necesară valorificarea moștenirii artistice care pune destul de acut problema reevaluării, conservării și protejării picturii monumentale în Republica Moldova, acest lucru este imposibil fără cercetarea picturii monumentale privite în ansamblul evoluției sale. Moștenim mai multe experiențe artistice în acest domeniu și avem posibilitatea să evaluăm procesele, caracteristicile și determinantele estetice, care s-au manifestat în evoluția picturii monumentale pe parcursul acestor perioade.

Estimarea valorii artistice și istorice a lucrărilor de pictură monumentală ajunse până în prezent constituie un obiectiv actual de cercetare în istoria artei naționale. În acest context devine necesară o analiză, o sistematizare a operelor realizate în domeniul picturii monumentale și o apreciere a valorii lor într-o perspectivă mai largă. Este important să stabilim mijloacele artistice folosite la realizarea picturii monumentale din fiecare perioadă, precum și rolul, locul, limbajul plastic, structura și conținutul, care au determinat forma artistică a acesteia.

Demersul științific propus este justificat și prin faptul că, până în prezent nu există o lucrare monografică cu o temă asemănătoare celei formulate de noi, deși valoarea ei este conștientizată tot mai mult în contextul sporirii interesului societății față de pictura monumentală care reprezintă o parte integrantă a patrimoniului cultural național.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare.

Așa cum demonstrează moștenirea artistică, pictura monumentală în spațiul nostru cultural a fost practică, însă până în prezent problematica acesteia nu a beneficiat de atenția cuvenită în teoria și istoria artelor naționale. Urmărind aspectul istoriografic al surselor la subiectul adordat în prezentul demers științific (monografii, articole științifice, presa periodică, documente din arhivele țării) constatăm, că informația este modestă, dispersată, adesea superficială. În afara puținelor excepții, care ating tangențial problema vizată, în literatura de specialitate pot fi identificate mai multe probleme și aspecte ale picturii monumentale necercetate până în prezent.

Lipsesc cercetările despre apariția și evoluția tehnicilor de pictură monumentală, precum: frescă, *al secco*, mozaic, sgraffito și vitraliu, în contextul artei naționale. Sunt absente analizele cu privire la limbajul plastic al operelor de pictură monumentală bisericească și laică din perioada modernă a Basarabiei. Insuficient sunt studiate problemele de compoziție și de limbaj plastic ale operelor de pictură monumentală în RSSM.

Orientările și influențele stilistice ale picturii monumentale din perioada anilor 1812-1940 nu sunt elucidate și sunt parțial prezente pentru perioada sovietică a RSSM. Au fost trecute cu vederea și aspectele semantice ale lucrărilor din domeniul abordat. Lipsesc cercetările caracteristicilor topografice pentru cazul operelor de pictură monumentală din perioadele și etapele istorice enunțate.

Nu sunt reconstituite și relevante aporturile artiștilor în dezvoltarea acestui domeniu, lipsesc monografiile și articole științifice privind biografia și activitatea artistică a zugravilor și pictorilor din perioada modernă de pe teritoriul Basarabiei. Nu sunt cercetate suficient aporturile artiștilor care au practicat acest domeniu în perioada sovietică.

Până în prezent nu sunt valorificate pe deplin lucrările de pictură monumentală existente de pe teritoriul țării noastre și nu sunt cunoscuți artiștii care au realizat aceste opere. Nu există albume cu imagini ale lucrărilor de pictură monumentală.

Rămâne o prioritate cercetarea etapelor de evoluție a picturii monumentale în acest spațiu geografic, precum și consecutivitatea acestora. Problema înțelegerii esenței acestui domeniu și al specificului picturii monumentale în contextul artei naționale necesită de asemenea elucidare.

Anume, în procesul reconsiderărilor în teoria, istoria și practica artei naționale, ce capătă o vădită amploare în ultimele decenii, s-a impus problema cercetării picturii monumentale.

Scopul și obiectivele demersului științific constă în crearea unui tablou de ansamblu al evoluției picturii monumentale ca proces artistic în perioada secolelor XIX-XX, cu evidențierea specificului acesteia și punerea în circuitul științific și artistic a celor mai importante opere.

Pentru atingerea acestui scop sunt propuse următoarele **obiective**:

- elucidarea condițiilor sociale și a contextului artistic care au determinat dinamica evoluției picturii monumentale în perioada Basarabiei și RSS Moldovenești;
- relevarea contribuțiilor artiștilor care au creat lucrări de pictură monumentală: frescă, *al secco*, mozaic, sgraffito și vitraliu;
- evaluarea operelor de pictură monumentală sub aspect stilistic, artistic, tehnologic, tipologic, topografic și funcțional;
- realizarea repertoriului imaginilor de pictură monumentală în baza analizei surselor scrise, arhivistice și a celor obținute ca rezultat al cercetărilor de teren întreprinse în spațiul istoric al Basarabiei și RSS Moldovenești;
- prezentarea generală a perioadelor premergătoare (medievală) și ulterioare (post-sovietică) în evoluția domeniului cercetat pentru încadrarea acestuia în contextul istorico-artistic.

Metodologia cercetării științifice. Baza metodologică a prezentei lucrări au constituit-o abordările culturologice, istorice și de teorie a artelor acreditate de știința contemporană. În procesul elaborării demersului științific a fost utilizat un ansamblu de metode adecvate specificului acestui obiect de studiu, și anume abordări stilistice, tehnice, tipologice, topografice. Mai frecvent s-a recurs la analiza istorico-comparativă și formal-stilistică a operelor de pictură monumentală. Cercetarea a impus și aplicarea unui arsenal metodologic în care, pe lângă tradiționala metodă iconografică de stabilire a tematicii operelor de artă, a fost utilizată metoda de descriere iconologică. În strânsă interconexiune cu metodele de investigație menționate mai sus, la baza concluziilor prezentate în teză, a stat metoda inductivă.

În procesul de lucru asupra demersului prezent au mai fost utilizate metode de documentare și selectare a materialului empiric, atât la materialul istorico-teoretic, precum documente de arhivă: Arhiva Națională a Republicii Moldova, Arhiva Organizațiilor Social-Politice, Arhiva Agenției de inspectare și restaurare a monumentelor din Republica Moldova și Arhiva Uniunii Artiștilor Plastici, literatura de specialitate, albume, presa periodică etc., cât și la materialul colectat și fotografiat în timpul cercetărilor de teren întreprinse în spațiul istoric al Basarabiei și RSS Moldovenești în anii 2007-2015.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute constă în faptul că demersul de față reprezintă prima realizare a unui studiu complex de analiză și sinteză dedicat evoluției și specificului

picturii monumentale în spațiul nostru cultural. În baza materialelor analizate și sistematizate pentru prima dată a fost stabilită dinamica de dezvoltare și specificul acestui domeniu al artelor vizuale, cu relevarea etapelor lui de ascensiune și declin. A fost eliminată o bună parte a „petelor albe” privind pictura monumentală din perioada modernă. Prin analiza evoluției tuturor tipurilor de pictură monumentală practicate pe acest teritoriu (frescă, *al secco*, mozaic, sgraffito, vitraliu) s-au stabilit particularitățile artistice, tehnologice, tipologice, topografice și stilistice ale celor mai reprezentative lucrări din perioadele cercetate. O importanță aparte o are crearea pentru prima dată a unui repertoriu ilustrativ de lucrări în domeniul abordat.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv constă în determinarea locului a picturii monumentale autohtone din perioada secolelor XIX-XX, în istoria artei și cultura națională; în valorificarea operelor de pictură monumentală ca practică artistică distinctă a artelor vizuale cu evaluarea specificului său și în punerea în circuitul cultural-științific a numelor de artiști plastici care au lucrat în acest domeniu.

Importanța teoretică a lucrării realizate rezidă în abordarea conceptuală și analiza științifică multilaterală a picturii monumentale ca domeniu al artei vizuale, a particularităților ei stilistice, artistice, tipologice, topografice, tehnologice, funcționale etc., a procesului de evoluție cu etape de ascensiune și declin, oferind o completare științifică la sursele existente în domeniul dat.

Valoarea aplicativă a lucrării. Demersul științific propus include informații valoroase privind cele mai reprezentative opere de pictură monumentală cu descrierea limbajului și mijloacelor plastice, a tehnicilor de lucru utilizate etc., care servesc ca bază pentru înțelegerea și cunoașterea picturii monumentale naționale practicate în Basarabia și RSS Moldovenească. Astfel, rezultatele investigațiilor complexe ale tendințelor principale, ale operelor și mijloacelor plastice, ale stilurilor și tehnicilor de lucru oferă specialiștilor în domeniu informații ample și utile despre pictura monumentală națională. Aceste materiale pot fi utilizate ca suport didactic la predarea cursurilor despre pictura monumentală națională pentru studenți, masteranzi, doctoranzi ai facultăților practice de arte plastice și ai facultăților umaniste (în cadrul istoriei artei plastice naționale) și vor putea constitui un punct de plecare pentru alte investigații științifice. Cercetările efectuate pot avea un spectru larg de aplicare, cum ar fi muzeologie, restaurare, practica artistică și chiar sfera turismului, servind drept suport și pentru un ghid al monumentelor de pictură monumentală.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Pentru prima dată pictura monumentală din perioada secolelor XIX-XX a fost cercetată în deplinătatea manifestărilor sale artistice și tehnice ceea ce a permis determinarea locului acesteia în procesul istorico-artistic.
2. Abordarea domeniului din perspectivă diacronică a demonstrat caracterul lui consecvent ca parte relevantă a artelor vizuale precum și rolul diversilor factori: sociali, politici, artistici, religioși în configurarea specificului său.
3. Prin utilizarea unei metodologii complexe, adecvate obiectivelor cercetării, au fost descoperite, evaluate și reevaluate opere de pictură monumentală din perioadele modernă și sovietică;
4. Pentru prima dată au fost puse în vizor științific și artistic creațiile unor artiști care au activat în acest domeniu în secolele XIX-XX.
5. Folosirea unor principii științifice bine definite la examinarea creațiilor a relevat etape de ascensiune și declin a domeniului, profilând totodată existența unor lucrări remarcabile, care au configurat evoluția picturii monumentale naționale.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele pot fi utilizate de cercetători în domeniul istoriei și teoriei artelor, profesori și studenți la facultățile de profil și cele umaniste, specialiști în sfera turismului, servind drept bază de informare pentru un ghid al lucrărilor de pictură monumentală, și chiar toți cei interesați de arta plastică și patrimoniul cultural național.

Aprobarea rezultatelor științifice ale cercetării a fost obținută sub formă de articole și rapoarte publicate într-o serie de reviste științifice naționale și internaționale, și prezentate la conferințe ținute în cadrul Academiei de Științe a Moldovei Muzeului Național de Etnografie și Științe Naturale a Moldovei, Muzeului Național de Artă al Moldovei, Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Universității Tehnice din Moldova, etc.

Publicațiile la tema tezei. Rezultatele științifice obținute sunt reflectate în 12 articole, inclusiv 10 materiale ale comunicărilor științifice, cu volumul total de 9.12 coli de autor.

Volumul și structura tezei. Demersul științific prezent este teza de doctor în studiul artelor și culturologie. Structura tezei este determinată de scopul și sarcinile formulate. Teza conține 265 de pagini din care textul de bază conține 142 pagini. Elementele structurale ale tezei sunt următoarele: introducere, trei capitole (fiecare divizat în subcapitole), concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 220 surse, repertoriul constituit din 158 lucrări de pictură monumentală, lista biografică a pictorilor cu 52 nume, adnotări în limbile română, engleză și rusă, declarația privind asumarea propriei răspunderi și CV-ul autoarei.

Cuvintele-cheie: pictură monumentală, pictură religioasă, pictură laică, monumentalism, decorativism, *icone*-ul plastic, frescă, *al secco*, sgraffito, mozaic, vitraliu.

CONȚINUTUL TEZEI

Prezentul demers cuprinde o introducere, trei capitole dedicate evoluției și specificului picturii monumentale, cu analiza operelor din acest domeniu, create în perioade istorice concrete, concluzii generale, recomandări practice, bibliografie, repertoriul lucrărilor de pictură monumentală, lista biografică a artiștilor care au activat în domeniul picturii monumentale.

În **INTRODUCERE** este argumentată actualitatea și importanța temei de cercetare în teoria și istoria artei naționale, sunt stabilite scopul și obiectivele tezei, este evidențiată noutatea științifică a rezultatelor obținute, este specificată semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, sunt prezentate informații despre aprobarea rezultatelor și sumarul compartimentelor tezei.

Primul capitol, intitulat **PICTURA MONUMENTALĂ ȘI EVOLUȚIA EI. ASPECTE ARTISTICE, TEHNOLOGICE ȘI ISTORIOGRAFICE** este împărțit în trei subcapitole.

Primul subcapitol **Specificul picturii monumentale** se referă la esența acestui domeniu cu aspecte de gramatică, limbaj și expresie picturală proprii doar picturii monumentale. Pentru determinarea structurii interioare a acestui domeniu, s-a efectuat clasificarea tipologică după principiile: *materialul și tehnica, topografia* (amplasarea), *caracterul conținutului și structura plastică, tematica*, la care se adaugă și urmărirea legăturii indispensabile cu *funcțiile* picturii monumentale, prezentate de-a lungul verticalei istorice.

Autorul face o distincție clară între noțiunile *monumental, monumentalism, artă monumentală, pictură monumentală și monumentalismul în artă*. Aceste noțiuni au fost coroborate cu opinia cercetătorilor renumiți din teoria și istoria artei universale, cum sunt: Heinrich Wölfflin, Adolf von Hildebrand, Albert Brinckmann, Max Dvořák, Sigfried Giedion, Vladimir Tolstoi ș.a.

La clasificarea tipologică a picturii monumentale au fost aplicate câteva criterii. Primul criteriu de clasificare a operelor de pictură monumentală ține de *caracterul conținutului și de structura plastică*. Astfel, conform acestui criteriu, operele de pictură monumentală pot fi divizate în *compoziție monumentală și decor monumental*. Următorul criteriu de clasificare a picturii monumentale ține de *topografia* (amplasarea) operei respective într-un ansamblu arhitectural, cum ar fi: *pictura de interior sau de exterior; pictura rupestră; pictura murală; pictura pavimentală; pictura uraniscă/de plafon* etc. În literatura de specialitate există și un alt criteriu de clasificare a operelor monumentale, care pune accent pe *tematica* acestora. În baza acestui criteriu, pictura monumentală poate fi *religioasă (sacră), laică (profană) și ideologico-politică*.

Aceste criterii de clasificare, în special ultimul, reflectă legătura lor intrinsecă și continuă cu *funcțiile picturii monumentale*, manifestate de-a lungul istoriei. Astfel, *funcția liturgică* a iconeului sacru ca reprezentare a divinului este o necesitate care decurge din sentimentul religios al omului, magico-spiritual, fie că este vorba de picturile rupestre din Lascaux, de reprezentările mitologice ale mănăstirii rupestre Adjanta sau de pictura exterioară de la Voroneț, Sucevița etc. Pictura murală a bisericilor ortodoxe posedă și *funcția catehetică (evanghelizatoare)*, adică este un mijloc de învățământ creștin. Pictura monumentală, îndeplinind *funcția de acumulare, păstrare, transmitere a experienței* neamului, reprezintă un veritabil document istoric. *Funcția estetică* a acestui domeniu de artă plastică rezidă în crearea într-un interior sau exterior a unei anumite stări emoționale. Ilustrative în acest sens sunt vitraliile catedralelor gotice sau mozaicurile moscheilor din Samarkand etc. Pictura monumentală din Mexic realizată de Diego Rivera, David Alfaro Siqueiros ș.a. sau pictura monumentală sovietică deține o *funcție ideologică*, de mobilizare politică a maselor.

În al doilea subcapitol **Tehnologia picturii monumentale** este efectuată analiza particularităților tehnice și tehnologice ale picturii monumentale. Sunt trecute în revistă materialele și tehnicile de realizare a operelor de pictură monumentală în frescă, *al secco*, sgraffito, mozaic, vitraliu, derivatele acestora etc. și informațiile despre *cât?*, *cum?*, *ce s-a pictat?*, despre *cu ce?*, *pe ce?*, *în ce succesiune?* și *de când?* se practică fiecare din aceste tehnici. Rezultatele cercetărilor întreprinse facilitează identificarea tehnicilor, metodelor, procedeele folosite într-o operă de pictură monumentală, permițând stabilirea caracteristicilor limbajului artistic și oferind elemente de diagnostic referitoare la geneza operei, la istoria acesteia sau la situația ei într-o perioadă istorică concretă.

Al treilea subcapitol **Pictura monumentală din Basarabia și RSSM în istoria și teoria artei naționale** prezintă situația în domeniul vizat în teză. Se realizează o analiză retrospectivă asupra cercetării temei abordate în prezentul demers științific cu o examinare detaliată a materialelor științifice (articole, monografii, etc.), publicistice (presa periodică) și cele de arhivă (ANRM, AOSPRM, AUAP, AAIRM) etc.

Urmărind aspectul istoriografic al surselor la subiectul adordat în prezentul demers științific (monografii, articole științifice, presa periodică, documente din arhivele țării) constatăm, că informația este destul de modestă, dispersată, adesea superficială.

Istoriografia domeniului pentru perioada modernă aproape că lipsește, iar ceea ce există face de fapt doar o trecere în revistă a lucrărilor de pictură monumentală, tehnica și/sau numele autorilor. Astfel de informații sporadice referitoare la această problemă au apărut în presa locală abia la sfârșitul secolului al XIX-lea, cum ar fi în: *Buletinului Eparhial de Chișinău*

(*Кишиневские Епархиальные Ведомости*) cu două articole despre catedrala *Nașterea Domnului* din Chișinău [61; 66] și un articol despre biserica din satul Isacova (Orhei) [57] sau anualele *Comisiunii monumentelor istorice, secția Basarabia* cu date sub forma unor note modeste semnate de istoricul Ștefan Ciobanu [33], teologul Ștefan Berechet [29], istoricul Petre Constantinescu-Iași [31]. Revista *Viața Basarabiei* ne oferă un articol *Artiști plastici basarabeni – un scurt istoric*, semnat de Alexandru Plămădeală, în care autorul încearcă să sintetizeze amintirile și opiniile despre arta plastică, inclusiv despre pictura murală religioasă [40]. Tot în această revistă aflăm despre pictura bisericii Măzărache [46; 47]. Un alt articol din ziarul *Cuvântul basarabean (Бессарабское слово)* ne oferă informații importante despre creația și activitatea pictorului bisericesc Pavel Piscariov [56].

O analiză valoroasă a limbajului plastic al picturilor monumentale din catedrala *Sfinții Împărați Constantin și Elena* din Constanța, completată cu fotografiile acestor picturi, ne oferă cunoscutul pictor și critic de artă din perioada interbelică Tache Soroceanu în articolul *Nina Arbore Iconograf* publicat în 1937 în revista *Adevarul literar și artistic* [48].

Informații despre activitatea pictorilor Alexandru Beideman, Epaminonda Bucevschi, Victor Ivanov, Irina Filatieff, August Baillayre care au activat în perioada modernă a doua jumătate a secolului al XIX-lea, până în anii '40 ai secolului al XX-lea, fie în spațiul Basarabiei, fie în afara acestuia, atât în domeniul picturii de șevalet, cât și în cel al picturii murale au fost identificate în una dintre publicațiile mai noi, dedicate artei basarabene *Arta plastică modernă din Basarabia (1887-1940)* semnată de cercetătorul și istoricul de artă Tudor Stăvilă [50].

Date modeste, nume de autori, în măsura în care i-a permis problematica abordată, ne oferă și lucrările semnate de Sofia Bobernaga despre catedrala *Schimbaria la față* de la Tighina [28], Valentin Golub despre biserica *Sfântul Dumitru* din Orhei [37], Dinu Poștarencu despre biserica *Sfântului Ierarh Nicolae din Chișinău* [44] și biserica *Sfântul Teodor Tiron din Chișinău* [45], Mihai Ursu despre *Muzeul național de Etnografie și Istorie Naturală* [52], Tatiana Popa și Adrian Sanduța despre biserica *Înălțarea Domnului* și biserica *Sfântul Spiridon* de la mănăstirea Hârjauca [43], Nicolai Florinschi despre *Biserica Sfântul Gheorghe din Chișinău* [69]. Trebuie remarcate și publicațiile recente: *Nina Arbore* de Gheorghe Vida [53] și *August Baillayre* de Tudor Stăvilă [51].

Un prim pas în cercetarea sistematică a acestui domeniu din perioada modernă o face autorul prezentului demers științific într-un articol de sinteză *Pictura monumentală din Basarabia 1812-1940* publicat în 2012 în revista de istorie și teorie artei din republică, anuarul Centrului de Artă Contemporană, *Arta*, ediție anuală a Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei [41].

O sursă în cercetarea picturii monumentale din perioada modernă au constituit informațiile păstrate în arhivele țării: ANRM, AOSPRM și AAIRM. Spre regretul nostru, documentarea în arhivele respective nu a îndreptățit așteptările noastre deoarece dosarele pictorilor și ale monumentelor ecleziastice fie că erau incomplete, fie că s-au pierdut, fie că nu au fost întocmite niciodată în circumstanțele evenimentelor social-politice din spațiul nostru.

Istoriografia picturii monumentale pentru perioada sovietică este și ea insuficientă, însă există articole științifice, articole din presa periodică și dosare de arhivă mai complete.

O tentativă de cercetare a evoluției genurilor artei plastice din RSSM în care se vorbește inclusiv despre pictura monumentală, întreprinde cercetătorul Kir Rodnin într-un șir de lucrări, precum: *Arta aplicată a Moldovei sovietice (Прикладное искусство советской Молдавии)* [63], *Arta plastică a Moldovei (Изобразительное искусство Молдавии)* [64] și *Arta plastică a RSSM (Изобразительное искусство МССР)* [65].

Singura publicație în care este cercetat în mod mai detaliat acest domeniu, în contextul evoluției genurilor artelor plastice din republică, cu prezentarea și analiza lucrărilor realizate este *Arta Moldovei (Искусство Молдовы)*. În această monografie semnată în 1967 de un grup de cercetători de artă anume: Dimitrie Golțov, Ada Zevina (Mansurova), Matus Livșiț, Lev Ceza, N. Elitman și Kir Rodnin apare pentru prima și singura dată un paragraf aparte dedicat artei monumental-decorative, unde se vorbește inclusiv despre pictura monumentală, fapt semnificativ pentru demersul nostru științific [58].

Date importante, inclusiv cu succinte analize ale limbajului plastic al lucrărilor de pictură monumentală și date tehnice, reproduceri ale acestor realizări (dintre care unele în prezent sunt pierdute), sunt stocate în minimonografiile dedicate creației plastice a pictorilor sovietici precum: *Gheorghe Vrabie*, semnată de cercetătorul și istoricul de artă Olga Voronova [54]; *Mihai Burea*, semnată de cercetătorul Ion Antoniu [26]; *Filimon Hămuraru*, semnată de cercetătorul de artă Eugen Barașkov [27]; *Vladislav Obuh*, semnată de cercetătorul de artă Natalia Ponomariova [42]; *Aurel David. Timpul, artistul și opera* semnată de artistul și cercetătorul de artă Gheorghe Vrabie [55] și *Creația plasticianului Gheorghe Munteanu* semnată de cercetătorul și istoricul de artă Constantin Spînu [49].

Importante sunt și articolele enciclopedice, semnate de Simona Copaciova, unde este abordată în plan general evoluția artei monumentale din RSSM, inclusiv pictura monumentală [59; 60].

Pictura monumentală din RSS Moldovenească integrată în contextul evoluției picturii monumentale a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, este prezentată de cercetătorul de artă rus Vladimir Tolstoi în cele mai importante lucrări de sinteză care abordează această problemă:

Pictura monumentală sovietică (Советская монументальная живопись) [67] și *Arta monumentală din URSS* (Монументальное искусство СССР) [68].

O altă sursă de informații privind această etapă a constituit-o presa periodică, în special articolele de popularizare despre pictura monumentală. Cele mai importante publicații de acest gen sunt semnate de Victor Ivanov [23] și Alla Cutâriova [62]. Importante pentru demersul nostru științific sunt ilustrațiile color ale lucrărilor de pictură monumentală, oferite în ultimele pagini ale revistei de cultură *Moldova* (Молдова) dintre care majoritatea nu s-au păstrat până în prezent.

Un izvor direct, care ne permite să reconstituim câteva pagini din istoria picturii monumentale, sunt informațiile din arhivele republicii. Aceste dosare păstrate în ANRM, AOSPRM și AUAP, ne furnizează date importante privind autorii, temele, tehnicile de realizare, anii de executare, dimensiunile, schițele, reproducerile, hotărârile, contractele, recipisele de plată, memoriile etc.

Analiza situației în domeniul cercetat a permis identificarea lacunelor existente în istoria și teoria artei naționale, care sunt completate prin acest studiu, precum și formularea problemei de cercetare, direcțiilor de soluționare, scopului și obiectivelor propuse.

Compartimentele de bază ale tezei sunt structurate în ordine cronologică, fiind evidențiate principalele perioade de evoluție ale picturii monumentale moldovenești, începând cu secolul al XIX-lea și până la sfârșitul secolului al XX-lea, acestea perioade fiind cea modernă și cea sovietică. Operele de pictură monumentală sunt caracterizate prin tematica abordată, topografia, tehnica, limbajul plastic, structura compozițională, mesajul și funcția acestora.

Capitolul II, intitulat **PICTURA MONUMENTALĂ DIN BASARABIA** conține trei subcapitole.

Primul subcapitol, **Constituirea tradițiilor de pictură monumentală din Moldova medievală**, evaluează perioada anterioară anului 1812, valorificată în teoria și istoria artei ca perioadă de apogeu a tradițiilor de pictură monumentală în Moldova medievală. Sunt menționate operele de pictură monumentală medievală (secolele XV-XVIII), executate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și a familiei Movileștilor, cu referire la cele opt ansambluri incluse în patrimoniul cultural universal UNESCO, și anume: biserica *Înălțarea Sfintei Cruci* din Pătrăuți (sfârșitul secolului al XV-lea); biserica *Sfântul Nicolae* de la Probotă (1530); biserica *Sfântul Dumitru* din Suceava (1532-1534); biserica *Adormirea Maicii Domnului* din Humor (1535), executată de Toma de la Suceava; biserica *Bunavestire* din Moldovița (1537); biserica *Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul* de la Arbore (1541), executată de Dragoș Coman din Iași; biserica *Sfântul Gheorghe* de la Voroneț (1547); biserica *Învieră Domnului* de

la Sucevița (1595-1606) executată de frații Sofronie și Ioan. În special, este prezentată pictura murală a bisericii *Adormirii Maicii Domnului* din Căușeni (1763-1767) realizată în timpul domniei lui Grigore Callimachi și a mitropolitului Daniil al Proilaviei, de meșteri invitați Radu, Stanciu și Voicu. Autorul efectuează o analiză formal-stilistică a celor mai reprezentative scene de pictură monumentală, într-un cadru istoric și artistic concret care a dus la apariția acestor performanțe. Tot aici sunt menționate și cauzele declinului evident în acest domeniu spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca punct de plecare în cercetarea picturii monumentale din Basarabia și încadrarea acestui domeniu în contextul istorico-artistic.

În subcapitolul doi, intitulat **Pictura monumentală din Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Anii 1812-1918** ne referim la pictura murală religioasă și la apariția picturii laice, fiind prezentate condițiile sociale și artistice care au produs modificări de tip stilistic (de la stil post-bizantin la stil realist), tehnologic (de la fresca la pictura *al secco* cu clei, cu ulei, vitraliu, mozaic), topografic (din spațiul religios în spațiu laic), pe care le-a suportat pictura monumentală începând cu secolul al XIX-lea până la 1918.

Pictura monumentală din această etapă poate fi studiată doar în baza unor articole și consemnări publicate deoarece picturile murale care s-au păstrat aparțin sfârșitului acestei etape. Informațiile sporadice existente oferă doar un tablou fragmentar, care punctează niște tendințe generale. În regiunea pruto-nistreană, detașată de Țara Moldovei în 1812 și numită de autoritățile rusești Basarabia, a continuat la începutul secolului al XIX-lea practicarea picturii murale de factură *post-bizantină*, tradițională, în frescă. Cultivată de zugravii autohtoni din mediul rural și din orașele de provincie, aceasta se transformă treptat într-o artă murală cu caracter popular. Declinul evident al picturii monumentale medievale este anunțat încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Concomitent s-a apelat la pictura murală de factură *apuseană* (academistă, realistă), în *al secco cu clei* și/sau *al secco cu ulei*, practică de pictorii timpului, atât de cei cu studii făcute în Europa Occidentală, cât și de cei cu școală răsăriteană (Sankt-Petersburg, Moscova, Odesa). Acest curent *apusean*, introdus de Eustatie Altini în pictura catedralei *Sfântul Nicolae* din Bălți (1803), este practicat în Basarabia de către pictori profesioniști invitați, cum a fost Ivan Kovșarov, care a executat în 1836 pictura murală din catedrala *Nașterea Domnului* din Chișinău.

Evoluția picturii monumentale spre sfârșitul primei etape este marcată de trecerea accentuată la laicizarea artei bisericesti sub influența tot mai mare a artei plastice moderne. S-a conturat noul sistem de valori pentru pictura religioasă, care a reorientat gusturile plastice în domeniul picturii murale. Acest sistem includea clarobscurul, volumul, sugerarea mișcării, perspectiva liniară, perspectiva aeriană etc. Apar reorganizări și în programul iconografic, locul

sutelor de scene și de figuri obișnuite în iconografia moldovenească tradițională a fost preluat de câteva compoziții, cu un număr redus de personaje. Astfel, pozițiile deținute de zugrăvi au fost preluate de artiști cu studii profesionale, care tratează pictura murală ca pe un domeniu specific tabloului de gen. În acest context, se analizează pictura murală a bisericii *Sfântul Ierarh Nicolae* de la mănăstirea Condrița (1895-1897), care reprezintă o sinteză între stilul *post-bizantin* autohton și elementele neoclasiche.

Practicarea picturii monumentale profesionale în Basarabia la începutul secolului al XX-lea legată de comenzile autorităților bisericești și administrative din Basarabia se caracterizează prin activitatea picturală a unor artiști precum: Victor Blinov, Toma Răileanu, Pavel Piscariov, F. Maleavin, Pavel Șilingovschi, Grigore Filatov.

În pictura monumentală religioasă la această etapă se resimte ecoul artei bisericești ruse și în special, al manierei stilistice a lui Victor Vasnețov, cu *icone*-urile plastice ale picturii murale din interiorul catedralei *Sfântul Vladimir* din Kiev (1885-1896), care au devenit etaloane de frumusețe, fiind perpetuate în bisericile din întregul Imperiu Rus, inclusiv în cele basarabene.

Autorul realizează analiza formal-stilistică a operelor de pictură monumentală (linie, culoare, compoziție, subiect, monumentalism/decorativism, caracteristici anatomice, tehnică de execuție, topografie etc.). Printre cele mai reușite opere din această perioadă se remarcă pictura murală din biserica *Înălțarea Domnului* de la mănăstirea Hârjauca (1901-1906), pictură executată de Vasile Blinov, Stoianov, Lemaic și Pavel Șilingovschi; cele din catedrala *Adormirea Maicii Domnului* din Ismail (1912) și din catedrala *Schimbarea la Față* din Bolgrad (1914), ambele realizate de Pavel Piscariov cu echipa (I. Șugailov, G. Filatov, L. Forne și V. Nedepkin); vitraliul din interiorul Muzeului Zemstvei (1903-1905) executat în atelierul L. Macquet din Odesa; vitraliul din biserica *Sfântul Pantelimon* din Chișinău (începutul secolului al XX-lea) și pictura *al secco* din interiorul *casei Herța* (1905).

În subcapitolul trei, intitulat **Pictura monumentală din Basarabia în cadrul României Mari. Anii 1918-1940** se urmărește evoluția, precum și specificul picturii monumentale marcat de schimbările esențiale atât în statutul politic, social, economic, cât și în cel artistic al Basarabiei ca urmare a unirii Basarabiei cu România și a activității *Școlii de Arte Frumoase* și a schimbului de experiență artistică.

Tendențele principale în dezvoltarea picturii murale continuă să fie aprofundate, bazându-se pe sursele etapei anterioare 1812-1918, în special ale primelor două decenii din secolul al XX-lea. Cele mai reprezentative lucrări din această etapă sunt efectuate în pictura *al secco* în ulei la biserica *Înălțarea Domnului (Sfânta Vinere)* din Chișinău (1936) de Pavel Piscariov, biserica *Nașterea Maicii Domnului (Măzărache)* din Chișinău (1936) de Anatolie Cudinoff și Boris

Nesvedov. Se produce un salt calitativ, care se manifestă prin apariția unor noi subiecte, a unor noi modalități de tratare, noi tehnici etc. În operele pictorilor se conturează distinct căutările unor noi mijloace artistice de expresie, fiind create lucrări care demonstrează un înalt nivel al dezvoltării picturii monumentale autohtone.

Un rol deosebit în dezvoltarea picturii monumentale basarabene în frescă l-a avut școala românească de pictură murală. Printre cele mai reprezentative în acest sens sunt picturile monumentale ale pictorilor invitați la finisarea artistică a catedralei *Sfinții Împărați Constantin și Elena* din Bălți (1934) executate de Franț Rill, Dumitru Noroceă și Wodok, picturii murale din catedrala *Nașterea Maicii Domnului* de la mănăstirea Curchi (1937-1943) și cele din biserica *Sfântul Dumitru* din Orhei (1939) realizate de Petru Remus Troteanu etc.

Reîntoarcerea la tradițiile picturii monumentale medievale în această etapă a fost anunțată și printr-un ansamblu important de factură bizantină executată de pictori basarabeni la catedrala *Sfinții Constantin și Elena* din Constanța (1936-1938), executate de Nina Arbore, Victor Ivanov și Irina Filatieff. Compartimentul este completat cu informațiile artiștilor care și-au adus aportul în evoluția picturii monumentale moderne.

În acest subcapitol se urmăresc modificările stilistice (neoclasicism, realism, Art Nouveau, orientalism, baroc, neobizantin), tehnologice (de la pictura *al secco* cu clei, cu ulei, la vitraliu și mozaic și frescă), topografice (de la spațiul religios la spațiul laic), pe care le-a suportat pictura monumentală în această etapă. Pictura monumentală se deosebește prin noi căutări în vederea diversificării procedeelor stilistice, plastice și tehnice, înscriindu-se în contextul picturii monumentale europene cu o anumită întârziere.

Odată cu continuarea activității profesionale a lui Pavel Piscariov și Grigore Filatov cu interesul față de pictura monumentală a artiștilor plastici basarabeni, care activează atât în țară, cât și peste hotarele acesteia, precum Victor Ivanov, Irina Filatiev, Elizabeth Ivanovsky, Nina Iașcinski, Olga Hrșanovschi (Olby), Anatol Cudinoff, Boris Nesvedov, Valentina Neceaeva, Pavel Bespoiasnâi, Samson Flexor și cu apariția lucrărilor murale ale pictorilor români invitați la finisarea artistică a edificiilor religioase se înscrie o nouă pagină calitativă în evoluția picturii monumentale basarabene.

Capitolul III, intitulat **PICTURA MONUMENTALĂ DIN RSS MOLDOVENEASCĂ** este împărțit în trei subcapitole.

Primul subcapitol, **Constituirea picturii monumentale sovietice din RSSM. Anii 1940-1969** se referă la etapa de apariție a picturii monumentale în RSSM și de implementare a *planului de propagandă monumentală* în republică. La această etapă se poate observa orientarea spre *realismul socialist* specific ideologiei timpului. Sarcinile puse și în fața artiștilor plastici precum

transformarea convingerilor ideologice a poporului și educarea moralității și eticii, în spiritul socialismului, intenționau formarea omului de tip nou, cetățeanului societății comuniste.

Tendința de a crea compoziții solemne și triumfale, pe de o parte, cu o dinamică expresivă, pronunțată a formei, cu un patetism exagerat, iar pe de altă parte, cu o tratare superficială a subiectului, fără profunzime, doar cu scop ilustrativ, printr-un limbaj convențional al *icone*-urilor plastice este specifică multor lucrări create în primii ani postbelici. Încercările de a varia procedeele artistice și tehnicile de realizare în unele opere nu au modificat esențial această tendință.

Anii '60 încep cu efortul pentru sporirea valorii estetice a lucrărilor, fapt cerut și prin deciziile Ministerului Culturii și ale conducerii Uniunii Artiștilor Plastici din RSSM. În această perioadă crește considerabil numărul artiștilor care lucrează în domeniul picturii monumentale, completându-se cu o nouă generație de tineri cu instruire profesională în domeniu. Sunt promovate principalele teme obligatorii pentru artiștii plastici. O anumită influență asupra picturii monumentale din RSSM a avut-o stilul *auster*, specific pentru Republica Sovietică Federativă Rusă. În pictura din această etapă devenea tot mai vădit caracterul convențional al limbajului plastic, caracterul sintetic al generalizării, tendința spre platitudine, patetismul sobru, emotivitatea încordată a coloritului, înclinația spre formele monumentale și promovarea ideilor umaniste. Monumentalitatea era creată prin structuri compoziționale și emoționale, prin modalitatea de tratare și prin atitudinea autorului exprimată în opera respectivă. În această perioadă au început să activeze pictori cu studii în domeniul picturii monumentale, cum au fost: Vladislav Obuh, Gavriil Vașcenco și Mihai Burea.

Concomitent, este specificată valoarea și non-valoarea lucrărilor de pictură monumentală realizate la comanda Ministerului Culturii și analiza formal-stilistică a celor mai reprezentative opere de pictură monumentală ale etapei date și anume: pictura murală *Poporul și Armata* (1961) din *Casa Ofițerilor* din Chișinău, executată de pictorii Vladislav Obuh și Mihai Burea; mozaicurile *Munca și Arta* (1963) de pe fațada principală a Palatului de cultură *Pavel Tkacenko* din Bender, realizat de Vladislav Obuh și Mihai Burea; mozaicurile *Sportul* (1962) de pe fațadele clădirilor administrative de la intrarea principală în Parcul de cultură și odihnă *Lacul comsomolist* din Chișinău (actualmente Parcul *Valea morilor*), executate de Vladimir Novikov și Filip Nutovici; mozaicul *Orașul vechi și Orașul nou* (1967) din interiorul autogării din orașul Bender, realizat de Mihai Burea și Vladislav Obuh; sgraffito-ul *Culesul roadei* (1968) de pe fațadele laterale ale două blocuri de locuit din orașul Tiraspol, executat de Aurel David; vitraliul *Roadele Moldovei* (1969) din *Sala de degustare a vinurilor* din Chișinău (în incinta actualei biserici *Sfântul Pantelimon*), realizat de artistul lituanian invitat Antanas Garbauskas; mozaicul

Moldova ospitalieră (1969) de pe fațada laterală a gării feroviare din Chișinău, realizat de Mihai Burea; fresca *Ospitalitatea, Toastul și Nunta* (1969) din interiorul Casei de cultură din satul Chițcani (actualmente în raionul Căușeni), realizate de Ilie Bogdesco și Leonid Beleaev etc. Ultimele patru lucrări culminează în procesul artistic din această etapă fiind lucrări de sinteză între pictura murală și arhitectură. Integrate organic în spațiul ambiental, interior sau exterior, ele deschid noi orizonturi și noi posibilități pentru pictura monumentală națională, pentru atingerea unui nivel artistic superior. Talentul și măiestria autorilor frescei *Ospitalitatea, Toastul și Nunta* au fost recunoscute la nivel unional, lucrarea fiind decorată cu Medalia de Aur a Academiei de Arte Plastice a USSR.

În al doilea subcapitol, **Evoluția și specificul picturii monumentale din RSSM. Anii 1970-1991** se cercetează perioada de apogeu a picturii monumentale sovietice din republică. În acești ani pictura monumentală este genul solicitat și promovat insistent, devenind un instrument în formarea mediului ambiental sovietic.

Nouă tendință în pictura monumentală de la începutul anilor '70, anunțată de la sfârșitul etapei anterioare și anume recurgerea la o cheie artistico-plastică și obținerea fuziunii organice dintre compoziție și spațiul ambiental, se afirmă din ce în ce mai mult în acest domeniu de artă, schimbând ulterior totalmente nu numai mentalitatea pictorilor monumentaliști, ci și aspectul, și calitatea picturii monumentale sovietice din RSSM.

În anii '70, din ce în ce mai mult se pune accentul pe rolul individualității creative a pictorului, apare jocul clarobscurului, aerarea și culori fin nuanțate. Devine mai complexă și mai poli-ionică structura picturii monumentale și interconexiunea ei cu mediul înconjurător. Tot mai strânsă este legătura între sistemele iconico-plastice fundamentale, și anume între predominarea conținutului narativ și a celui simbolic-alegoric. Noile procedee plastice și monumentalismul în calitatea lor de expresie plastică apărute în creațiile artiștilor monumentaliști sunt preluate și de artiști care practicau alte genuri de artă. Elocvente în acest sens sunt compozițiile de ceramică monumentală ale artiștilor Filip Nutovici, Nelly Sajin, Vlad Bolboceanu ș.a. Numărul lucrărilor de pictură monumentală crește considerabil în toată republica. În pictura monumentală din anii '70 ai secolului al XX-lea se constată o paletă variată de mijloace plastice și diversificarea procedeelelor de prelucrare a materialelor. În acea perioadă sunt create opere sintetice originale, care îmbină metalul și sticla, relieful și culoarea etc. Monumentalitatea formelor picturale este obținută și grație dimensiunilor mari ale lucrărilor.

Cele mai reprezentative lucrările ale acestei perioade caracterizate prin profunzimea conținutului, diversitate și polifonia mijloacelor plastice pentru această etapă sunt: mozaicul *Drumuri și Floarea* (1973) din interiorul și exteriorul autogării din orașul Bălți, realizat de

Vladislav Obuh; mozaicul *Arta* (1972) de pe fațada *Palatului Republican de cultură al Sindicatelor* din Chișinău și *Legenda despre Chișinău* (1973) de pe fațada laterală a unui bloc de locuit de pe strada Negruzzi din Chișinău, ambele executate de Mihai Burea; mozaicul *Deșteptarea* (1977) de pe fațada Casei de cultură din satul Mocra (raionul Râbnîța), realizate de Aleksandr Kuzmin și Ion Tăburța; pictura murală *Pace* (1979) din interiorul *Comitetului Executiv orășenesc* din orașul Ungheni, realizată de Gheorghe Vrabie și Dorina Cojocaru-Vrabie; mozaicul *Sănătatea și Jurământul lui Hipocrate* (1978) din interiorul blocului principal al Institutului de Medicină din Chișinău (actualmente Universitatea de Medicină și Farmacie *N. Testemițeanu*), realizat de Filimon Hămuraru; pictura murală *Lăutarii* (1976) din interiorul restaurantului *Doina* din Chișinău, realizat de Ion Serbinov etc.

Începând cu anii '80, în pictura monumentală, se observă o anumită depolitizare și un suflu nou, o detașare de la tematica narativă specifică etapelor anterioare, fapt care se reflectă asupra tematicii, stilului și manierei libere de realizare a lucrărilor. Creând prin variate procedee un atractiv joc de lumină, culoare, factură, pictorii au obținut o armonie deplină între obiectul arhitectural, mediul ambiant și propriile lucrări, fie contopindu-le într-un tot întreg, fie făcându-le să contrasteze și să domine printr-o plasticitate exprimată pregnant. Viziunea conceptuală prevalează în creațiile monumentale și exprimă o imagine poetică, profundă, filozofică asupra vieții, utilizând limbajul simbolurilor. Forma picturală a operelor de pictură monumentală este bogată în efecte teatrale, cinematografice, uneori superficiale, însă neobișnuit de artistice, virtuozitate și rafinate. În creația multor pictori monumentaliști se constată tendința spre expresivitatea emoțională a *icone*-urilor plastice, spre prezentarea romantică sau lirică a subiectului, spre picturalitate (apar culori saturate și suculente), spre accentuarea rolului estetic al picturii murale. O paletă vastă de mijloace expresive este explorată de diferiți artiști plastici.

Autorul face analiza celor mai interesante opere, fiind remarcate schimbările din limbajul plastic și procedeele artistice utilizate, cum ar fi: vitraliile *Povești* (1984) pentru *Casa Prieteniei* din Chișinău, realizate de Filimon Hămuraru; vitraliul *Vara* (1984) din interiorul pasajului Combinatului de covoare din Ungheni, realizat de Pavel Guțu; vitraliul din magazinul specializat *Cricova* (mijlocul anilor '80), realizat de Alexandru Proșii; encaustica *Circ* (1982) din interiorul *Cercului de Stat* din Chișinău, realizată de Pavel Obuh; mozaicul *File și trandafiri* (înc. anilor 80) de pe fațada Școlii nr. 37 din Chișinău (actualmente liceul *Nicolae Gogol*), realizat de Filimon Hămuraru; pictura murală *Munca și Odihna tineretului* (1984) din interiorul Casei de cultură din orașul Strășeni, realizată de Mihai Statnâi; sgraffito-urile *Povești și Legende* (1989) de pe fațadele grădiniței din satul Ohrincea (raionul Criuleni) și *Îngerii păzitori* (1990) de pe peretele decorativ exterior al oficiului stării civile din sectorul *Botanica* din Chișinău, realizate de Pavel

Guțu, o serie de stații auto cu indicarea localităților, amplasate pe drumurile naționale, realizate în mozaic.

Al treilea subcapitol, intitulat **Reorientarea tradițiilor de pictură monumentală în perioada post-sovietică** prezintă situația ulterioară în domeniul picturii monumentale, aflată în noile condiții ale actualei Republici Moldova și reorientarea acesteia spre funcția religioasă.

Astfel putem menționa câteva lucrări reprezentative, cum ar fi cele executate de pictori autohtoni în pictura *al secco* în ulei din interiorul catedralei *Sfântul Gheorghe* de la mănăstirea Căpriană, realizată de Dumitru Iazan, Iurie Iazan și Ion Daghi (2004-2008) sau de artiștii străini invitați spre exemplu cum este fresca imensă din interiorul catedralei *Adormirea Maicii Domnului* din Drochia, realizată de renumitul pictor de biserici Petru Achițenie din România (1996-1997); fresca din interiorul catedralei *Sfânta Teodora de la Sihla* din Chișinău, realizată de pictorul invitat din România Gică Enache (1998-2002); fresca din paraclisul *Icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni de la Noul Neamț*, a schitului mănăstirii Noul Neamț realizată de pictorul Adrian Adochiței din România și Vitalie Ciocoi din Moldova (2013) sau mozaicul *Răstignirea* din interiorul catedralei catolice *Providența Divină* din Chișinău, realizat de artistul și călugărul Gianfranco Verri din congregația *Sfântul Iosif* în atelierul „*Domus Dei*” din Roma, Italia (2007).

În **CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI**, este relevată continuitatea picturii monumentale ca domeniu practicat în arta plastică națională, cu specificarea tematicii, tehnicii, limbajului plastic. Compartimentul **BIBLIOGRAFIE** prezintă sursele studiate în procesul elaborării textului, inclusiv publicațiile existente care ne indică nivelul de cercetare a picturii monumentale în arta Moldovei. Urmează **ANEXE** unde Anexa 1 **Repertoriul operelor de pictură monumentală**, cu cele 158 imagini pentru domeniul cercetat, prezintă o modalitate enciclopedică de abordare a celor mai valoroase opere artistice din perioada secolelor XIX-XX de pe teritoriul Basarabiei și al RSS Moldovenești având ca scop ilustrarea, completarea și îmbogățirea demersului dat. Iar Anexa 2 **Lista artiștilor care au lucrat în domeniul picturii monumentale** se face o prezentare biografică succintă a acestora.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În baza cercetării științifice efectuate în domeniul picturii monumentale urmărind evoluția și specificul acestuia din arta moldovenească pe parcursul secolelor XIX-XX, constatăm că domeniul respectiv a cunoscut etape de ascensiune și de declin. Cercetând pictura monumentală din punct de vedere a *stilului, limbajului plastic* (monumentalism, compoziție, linie, culoare etc.), *tehnicii realizate, tematicii, funcției și amplasării* pe suprafața obiectului arhitectonic, formulăm următoarele **concluzii** ce țin de două perioade:

Prima perioadă care se referă la pictura monumentală din epoca modernă, fiind divizată în două etape: prima, pe durata anexării Basarabiei la Imperiul Rus (1812-1918) și a doua, în timpul aflării a acesteia în componența României Mari (1918-1940), are următoarele caracteristici:

1. După perioada de apogeu a picturii monumentale medievale cu valoarea ei de unicitate în contextul culturii mondiale, declinul evident în pictura murală *post-bizantină*, tradițională, în frescă, cultivată de zugravii autohtoni din mediul rural, specifică sfârșitului secolului al XVIII-lea și începutului secolului al XIX-lea, este cauzat de lipsa unei școli de zugravi, de introducerea unor elemente laice, de reorientarea gusturilor artistice, de mutațiile intervenite în mentalitatea comandatarilor, de reformularea arhitectonicii edificiilor de cult.

2. Pictura murală bisericească, utilizată de zugravii autohtoni în prima etapă (1812-1918), pentru a răspunde nevoilor unei noi societăți în proces de modernizare, preia tot mai mult din arsenalul formelor și limbajului plastic al noului curent introdus, de factură *academistă*. Concomitent s-a apelat la pictura murală în tehnicile *al secco* cu clei sau *al secco* cu ulei, practică de pictorii profesioniști invitați, cum ar fi pictura murală din catedrala *Acoperământul Maicii Domnului* din Chișinău (1834-1836), executată de pictorul rus Ivan Kovșarov.

3. Evoluția picturii murale din Basarabia de la sfârșitul primei etape (1812-1918) este marcată de trecerea accentuată la laicizarea artei bisericești sub influența tot mai evidentă a artei plastice moderne, atestată în picturile murale din biserica *Sfântul Ierarh Nicolae* de la mănăstirea Condrița (1895-1897). S-a conturat un nou sistem de valori, care a reorientat gusturile artistice în domeniul picturii murale religioase. Acest sistem a inclus clarobscurul, volumul, sugerarea mișcării, perspectiva liniară, perspectiva aeriană etc. O altă caracteristică a picturii monumentale din perioada modernă a fost reorganizarea programului iconografic, fiind păstrate doar cele mai importante subiecte religioase din Vechiul și Noul Testament.

4. La începutul secolului al XIX-lea zugravii au fost înlocuiți treptat de artiști plastici cu studii profesionale, care tratau pictura murală ca pe un domeniu specific al tabloului de gen. La dezvoltarea picturii monumentale moderne a contribuit activitatea școlii de iconografie a lui

Pavel Piscariov (1907-1909) și creațiile pictorilor Pavel Piscariov, Grigore Filatov, Ivan Protenco, August Baillayre, Anatol Cudinoff, Boris Nesvedov, Nina Arbore, Victor Ivanov, Irina Filatieff, Olga Hrșanovschi (Olby), Valentina Neceaeva, Pavel Bespoiasnâi, Dumitru Noroce, Petru Remus Troteanu, Samson Flexor, cu creațiile sale la finisarea artistică a bisericii *Înălțarea Domnului* de la mănăstirea Hârjauca (1901-1906), a catedralelor *Adormirea Maicii Domnului* din Ismail (1912) și *Schimbarea la față* din Bolgrad (1914), a bisericii *Nașterea Maicii Domnului* (Măzărache) din Chișinău (1936), a catedralei *Sfinții Constantin și Elena* din Constanța (1936-1938), a catedralei *Sfinții Constantin și Elena* din Bălți.

5. Pictura monumentală modernă cunoaște o diversitate stilistică specifică timpului, în special realismul, maniera stilistică a lui Victor Vasnețov și Art Nouveau în creația lui Pavel Piscariov, orientalismul în decorul pridvorului casei *Herța* (1905) și a interiorului Muzeului Zemstvei (1903-1905), neobizantinismul din catedrala *Sfântul Constantin și Elena* din Bălți (1934), biserica *Sfântul Dumitru* din Orhei (1939), biserica *Nașterea Maicii Domnului* de la mănăstirea Curchi (1937-1943), dar și baroc în pictura plafonului bisericii *Sfântul Gheorghe* de la mănăstirea Suruceni (anii '20).

6. În consens cu spiritul epocii și cu concepția artistică a timpului, atestăm și o diversitate a tehnicilor picturii murale, anume: *al secco* cu clei, *al secco* cu ulei, vitraliul, mozaicul, prezente simultan în finisarea artistică a interiorului și exteriorului Muzeului Zemstvei (1903-1905), precum și o varietate a tematicii, care pe lângă cea religioasă, este completată cu elemente laice, mitologice și pur ornamentale (exteriorul/interiorul Muzeului Zemstvei, Primăria orașului Chișinău (anii '20), Teatrul Național (anii '40), casa *Herța* (1905).

A **doua perioadă** care reflectă situația în domeniul picturii monumentale din perioada sovietică, ca rezultat al încorporării Basarabiei în componența URSS cu denumirea de RSS Moldovenească (1940-1991), are următoarele caracteristici:

1. Pictura monumentală din RSSM, ca parte integrantă a artei din URSS, era pusă în slujba ideologiei comuniste și, în mod inevitabil, a urmat *planul de propagandă a artei monumentale* sovietice. Sarcinile puse și în fața artiștilor plastici precum *transformarea convingerilor ideologice a poporului și educarea în spiritul socialismului*, intenționau formarea *omului de tip nou*, cetățeanului societății comuniste. Astfel, pictura monumentală sovietică, orientată spre funcția ideologico-politică a timpului, a anihilat intenționat experiența în domeniul picturii monumentale din perioada modernă a Basarabiei.

2. Din materialul prezentat, inclusiv cel introdus pentru prima dată în circuitul științific, putem conchide că lucrările erau executate de regulă, la comandă de stat, pictorii fiind obligați să imprime lucrărilor un conținut ideologic (patos eroic, subiecte revoluționare, lupta pentru pace,

munca omului sovietic etc.). În operele din anii 1945-1960 se resimt puternic influențele școlii sovietice ale *realismului socialist*: stilul pompos, retrospectiv, cum ar fi pictura de pe plafonul sălii de spectacole a *Teatrului muzical-dramatic de Stat Aleksandr Pușkin*, de Leonid Grigorașenco, Konstantin Lodzeiski și Anatol Șubin (1953) sau pictura murală *Triumful muncii* (1954) din foaierul Casei de cultură a Fabricii *Steaua roșie* de Vladislav Obuh.

3. O anumită influență asupra picturii monumentale moldovenești din anii 1961-1970 a avut-o stilul *auster*, specific etapei date. Acest stil se caracteriza printr-o formă plastică reținută, sintetizată, prin compoziția de regulă lapidară și desenul laconic, completat de culoare convențională. Monumentalismul apare grație unei structuri compoziționale prin modul de tratare în pictura murală *Poporul și Armata* (1961), în mozaicul *Munca și Arta* (1963) de Vladislav Obuh și Mihai Burea, în mozaicurile *Sportul* (1962) de Vladimir Novikov și Filip Nutovici.

4. Printre realizările acestei perioade, cu excepția mesajelor ideologice frecvente, pictura monumentală s-a extins în exterior, prin utilizarea materialelor și tehnicilor noi, combinând pictura murală cu reliefurile. Se conturează și alte tendințe, care se referă la explorarea maximă a mijloacelor plastice specifice picturii monumentale, evidențiind destinația edificiilor publice, la integrarea picturii monumentale în mediul ambiant și la abordarea creativă a conexiunii dintre reprezentarea plastică și cea arhitecturală. Reprezentative în acest sens pot fi considerate mozaicurile *Orașul vechi, Orașul nou* (1967) de Mihai Burea și Vladislav Obuh; sgraffito-ul *Culesul roadei* (1968) de Aurel David; vitraliul *Roadele Moldovei* (1969) de Antanas Garbauskas; mozaicul *Moldova ospitalieră* (1969) de Mihai Burea și frescele *Ospitalitatea, Toastul și Nunta* (1969) de Ilie Bogdesco și Leonid Beleaev etc. Pictura monumentală din anii '50 și '60 ai secolului al XX-lea a evoluat de la procedee simplificate, lapidare la imaginea mai complexă sub aspect emotiv, mai complicată ca realizare plastică, în anii '70 și '80 ai secolului trecut.

5. În anii 1970-1991, s-a schimbat atitudinea artiștilor plastici față de procesul de creație, apare un interes sporit pentru compoziția complexă, emotivitatea coloritului, predilecția pentru formele monumentale. Se accentuează rolul individualității creative a pictorului și se promovează interferențele genurilor (noțiune de monumentalism, sinteza între diverse genuri de arte spațiale), funcțiilor și caracteristicilor limbajului plastic al *icone*-ului monumental, prin numeroase discuții în presă pe aceste teme. Astfel de exemple ca mozaicul *Drumuri și Floarea* (1973) de Vladislav Obuh, mozaicul *Arta* (1972) și *Legenda despre Chișinău* (1973) de Mihail Burea, mozaicul *Deșteptarea* (1977) de Aleksandr Kuzmin și Ion Tăburța, pictura murală *Pace* (1979) de Gheorghe Vrabie și Dorina Cojocaru-Vrabie, mozaicul *Sănătatea și Jurământul lui*

Hipocrate (1978) de Filimon Hămuraru, pictura murală *Lăutarii* (1976) de Ion Serbinov, seria de vitralii pentru *Palatul Prieteniei* (1984) de Filimon Hămuraru, vitraliul *Vara* (1984) de Pavel Guțu, vitraliul din interiorul magazinului specializat *Cricova* (mijl. anilor '80) de Alexandru Proșii, pictura murală *Munca și Odihna tineretului* (1984) de Mihai Statnâi, encaustica *Circ* (1982) de Pavel Obuh, sgraffito-urile *Povești și Legende* (1989) și *Îngerii păzitori* (1990) de Pavel Guțu etc., oglindesc obiectiv modificările intervenite în această etapă în domeniul picturii monumentale a RSS Moldovenești.

6. Constatăm, de asemenea, și o diversitate tehnologică, apărută în pictura monumentală: în *al secco* cu tempera, cu clei sau encaustică fierbinte; în frescă; în mozaic din plăci de ghips, din *tesselle* de ceramică smălțuită, *tesselle* de piatră naturală sau *tesselle* de sticlă colorată zdrobită, în sgraffito și vitraliu, la care se adaugă și realizarea multor opere sintetice, compoziții spațial-volumetrice ce combinau mozaicul, sticla, relieful și culoarea;

7. Din punct de vedere topografic al picturii monumentale, constatăm prezența acestora în diverse spații exterioare și interioare ale edificiilor publice de cultură (teatru, case și palate de cultură, cinematografe, parcuri etc.), de învățământ (grădinițe, școli, universități) și industriale (cafenele, restaurante, magazine, fabrici) etc.

Specifică pentru perioada de după 1991 este absența aproape totală a picturii monumentale laice de for public, ca rezultat al ieșirii de sub autoritatea ideologică programată economic a *planului de propagandă al artei monumentale*. Reorientarea spre funcția religioasă a picturii monumentale, precum și lipsa de pregătire și de experiență din punct de vedere teologic, iconografic, tehnologic și stilistic al pictorilor autohtoni a condus la invitarea pictorilor din străinătate, cum ar fi: Petru Achițenie din România în 1997-1998 pentru fresca din catedrala *Adormirea Maicii Domnului* din Drochia, artistul și călugărul Gianfranco Verri din congregația *Sfântul Iosif*, atelierul „*Domus Dei*” din Roma, Italia în 2007 pentru mozaicul din catedrala catolică *Providența Divină* din Chișinău ș.a.

În final concluzionăm, și ținem să subliniem, că pictura monumentală realizată în perioada Basarabiei și RSS Moldovenești a păstrat o anumită continuitate, fiind marcată de diverși factori: sociali, politici, artistici și religioși în configurarea specificului său. Pictura monumentală din secolele XIX-XX a răspuns întotdeauna nevoilor societății timpului prin tehnica de lucru, tematica, modul de reprezentare, caracterul formei plastice și forța de expresie, ridicându-se la o nouă treaptă calitativă în cultura și istoria artei naționale.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv constă în determinarea locului picturii monumentale autohtone din perioada secolelor XIX-XX în istoria artei și cultura națională; în valorificarea operelor de pictură monumentală ca practică artistică distinctă a artelor vizuale cu evaluarea specificului său și în punerea în circuitul cultural-științific a numelor de artiști plastici care au lucrat în acest domeniu. Studiarea acestei probleme contribuie direct la ameliorarea situației actuale de reevaluare, conservare și păstrare a acestui domeniu de artă vizuală în Republica Moldova.

Pornind de la studiile și analizele efectuate de autor privind evoluția și specificul picturii monumentale și punerea în circuitul științific și artistic a celor mai importante opere din acest domeniu, formulăm următoarele **recomandări**:

- a crea o bază electronică de date cu privire la cele mai reprezentative opere din domeniul picturii monumentale autohtone și artiștii plastici care au activat în acest domeniu, urmând a fi utilizate ca material didactic în procesul de instruire la instituțiile de învățământ superior și medii de specialitate din republică;
- a elabora o listă de opere reprezentative de pictură monumentală de pe teritoriul actualei Republici Moldova, care ar completa *Lista monumentelor din Republica Moldova*;
- a edita unele broșuri, prospecte, cataloage privind opere și artiști din domeniul cercetat;
- a realiza filme documentar-științifice, CD-uri etc. cu materiale informaționale și didactice privind pictura monumentală;
- a organiza, la nivel de stat, o serie de seminare, tabere și ateliere de creație, în scopul diseminării informației privind noile tehnici și materiale utilizate în pictura monumentală.

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE PUBLICATE

1. Podlesnaia N. *Pictura monumentală din Basarabia. 1918-1940*. În: *Monumentul – XV*, Lucrările Simpozionului Național *Monumentul – tradiție și viitor*, ediția a XV-a, Iași: Doxologia, 2013, 1,5 c. a.
2. Starțev A., Podlesnaia N. *Icane-ul sacru în creația lui Vladimir Borovikovski*. În: Anuar științific: Muzică, Teatru și Arte Plastice. Chișinău: Grafema Libris, 2013, Nr 1(18), 0,36 c. a.
3. Podlesnaia N., Starțev A. *Incursiuni în istoria surselor scrise despre tehnologia picturii monumentale*. În: Anuar științific: Muzică, Teatru și Arte Plastice. N 1(14), Chișinău: Grafema Libris. 2012, 0,84 c. a.
4. Podlesnaia N. *Pictura monumentală din Basarabia 1812-1940*. În: *Arta*. Chișinău: Garomont, 2012, 1,04 c. a.
5. Podlesnaia N. *Specificul picturii monumentale*. În: *Arta*. Chișinău: Princeps, 2011, 1,2 c. a.
6. Starțev A., Podlesnaia N. *Considerații asupra artei monumentale*. În: REVART–Revistă de teorie și critica artei, nr. 1/2010, Timișoara: Aegis, România, 2010, 0,6 c. a.
7. Podlesnaia N. *Particularitățile tehnice ale picturii monumentale*. În: *Arta*. Chișinău: Notograf, 2010, 0,72 c. a.
8. Podlesnaia N., Cocin Al. *Tehnologia vitraliului tradițional*, Indicații metodice, Chișinău: Universitatea Tehnică a Moldovei, 2010, 1,75 c. a.
9. Podlesnaia N. *Particularitățile limbajului semantic al icoanei Mandylion (în baza operelor din colecțiile Muzeului Național de Artă și Muzeului Național de Istorie și Arheologie a Moldovei)* În: *Colecțiile muzeale: descoperiri și redescoperiri*. Chișinău: Primex-Com, 2009, 0,2 c. a.
10. Podlesnaia N. *Reflecții asupra concepției spațiale a living-ului contemporan*. În: Conferința Tehnico-științifică a colaboratorilor, doctoranzilor și studenților, Anuarul UTM, vol. I, Chișinău: Secția de redactare și editare a U.T.M., 2009, 0,21 c. a.
11. Podlesnaia N. *Tipologia icoanei Chipul nefăcut de mână*. În: *Buletinul științific*. vol. 7(20), Chișinău, 2007, 0,5 c. a.
12. Podlesnaia N. *Reactualizări valorice în contextul gândirii postmoderne (pictura murală religioasă)* În: *Democrația și educația prin cultură – repere ale integrității europene*. Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău: Primex-Com, 2006, 0,2 c. a.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

În limba română:

1. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 62, Neceaeva Valentina.
2. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 75, Bespoiasnâi Pavel.
3. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 100, Nutovici Filip.
4. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 124, Copaceoca Simona.
5. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 166, Burea Mihai.
6. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 185, Obuh Vladislav.
7. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 186, Obuh Pavel.
8. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 210, Filimon Hămuraru.
9. AOSPRM., F. 2906, inv. 3, dos. 211, Nedealkov Nicolae.
10. ANRM., F. 1232, inv. 265, dos. 1, Poleacov
11. ANRM., F. 2114, inv.1, dos. 17, Plămădeală A., Reproduseri din catedrala de la Bender.
12. ANRM., F. 2815, Şubin Anatolie.
13. ANRM., F. 2727, Bogdesco Ilie.
14. ANRM., F. 2926, Lodzeiski Konstantin.
15. ANRM., F. 2945, Neceaeva Valentina.
16. ANRM, F. 2989, inv. 1, d. 30, Baillayre August.
17. ANRM., F. 2989, inv.1, dos. 222, Baillayre August, informații despre Filatiev Irina.
18. ANRM., F. 2989, inv.1, dos. 208, Baillayre August: Bronştein Iurie, Hrşanovschaia Olga.
19. ANRM., F. 2989, Baillayre August inv.1, dos. 209, informații despre Ivanov Victor.
20. ANRM., F. 2998, Rodnin Kir.
21. ANRM., F. 3169, Nesvedov Boris.
22. ANRM., F. 3280, Filatov Grigore.
23. ANRM., F. 3281, inv. 1, d. 12. Ivanov Victor.
24. AAIRM., ACR., d. 144 (01) Biserica *Înălțarea Domnului* de la mănăstirea Hârjauca
25. AAIRM., ACR., d. 1139 (02) Biserica Măzărache din Chişinău.
26. Antoniu I. Mihail Burea. Chişinău: Literatura artistică, 1983. 70 p.
27. Baraşcov E. Filimon Hămuraru. Chişinău: Literatura Artistică, 1986. 80 p.
28. Bobernaga S., Plămădeală O., Alexandru Plămădeală. Chişinău: Literatura Artistică, 1981. 75 p.
29. Berechet Ş. Cinci biserici vechi din Chişinău. În: Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția Basarabia. Chişinău: Glasul Țării, 1924. 152 p.

30. Bonteanu T. Mituri și simboluri politice în arta monumentală la popoarele din Europa centrală și de sud-est 1880-1918. Cluj-Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai 2010.
31. Constantinescu-Iași P. Buiucanii Chișinăului: Istoricul. Biserica. Cimitirul. Chișinău: Tiparul moldovenesc, 1935, 33 p.
32. Ciobanu C. Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni. Chișinău: Știința, 1997. 162 p.
33. Ciobanu Ș. Bisericile vechi din Basarabia. În: Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția Basarabia. Chișinău: Glasul Țării, 1924. 152 p.
34. Deonisie din Furna, Erminia picturii bizantine. București: Sofia, 2000. 352 p.
35. Drăguț V. Pictura murală din Moldova, sec. XV–XVI. București: Meridiane, 1982. 53 p.
36. Dragnev E. Noi precizări referitoare la biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni. În: Patrimoniul cultural al județului Tighina: prezent, trecut, viitor. Chișinău, 2003.
37. Golub V. Biserica Sfântul Dumitru din Orhei. Orhei: Tipografia din Orhei, 1997, 55 p.
38. Florea V., Istoria artei românești. Chișinău: Hiperion, 1991. 576 p.
39. Mora P. și L., Philippot P. Conservarea picturilor murale. București: Meridiane, 1986. 439 p./64 il.
40. Plămădeală A. Artiști plastici din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, 1933. nr. 11, p. 50
41. Podlesnaia N. Pictura monumentală din Basarabia 1812-1940. În: *Arta*, Chișinău: Garamont, 2012, p. 103-113.
42. Ponomariova N. Vladislav Obuh. Chișinău: Literatura artistică, 1989. 112 p.
43. Popa T., Sanduța A., Despre ce vorbesc zidurile mănăstirii Hârjauca. Chișinău: Elan Poligraf, 2007. 53 p.
44. Poștarencu D. Biserica Sfântului Ierarh Nicolae din Chișinău. Chișinău: editură nu este, 2002, 16 p.
45. Poștarescu D. Biserica Sfântul Teodor Tiron din Chișinău. În: *Identitățile Chișinăului. Materialele conferinței, 12-13 septembrie 2011*, Chișinău: Pontos, 2012, p. 119-145.
46. R.R., Note plastice: Anatole Cudinoff. În: *Viața Basarabiei*, 1938, nr 4-5, p. 118.
47. R.R., Însemnări: Anatole Cudinoff și Nesfedoff. În: *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 9, p. 102.
48. Soroceanu T. Nina Arbore Iconograf. În: *Adevarul literar și artistic*, 31 octombrie, 1937. Seria III-a, nr. 882
49. Spînu C. Creația plasticianului Gheorghe Munteanu. Chișinău: Cartea Moldovei, 2004, 204 p.
50. Stavilă T. Arta plastică modernă din Basarabia. Chișinău: Știința, 2000. 160 p.
51. Stavilă T. Auguste Baillayre. Chișinău: Arc, 2005, 96 p.

52. Ursu M. Constituirea complexului arhitectural-istoric al muzeului național de etnografie și istorie naturală. În: Buletinul științific vol. 1(14) Chișinău: Reclama, 2004, p. 294.
53. Vida Gh. Nina Arbore. Chișinău: Arc, 2004. 78 p.
54. Voronova O. Gheorghe Vrabie. Chișinău: Literatura Artistică, 1981. 95 p.
55. Vrabie Gh. Aurel David. Timpul, artistul, opera. Chișinău: Cartea Moldovei, 2004, 116 p.

În limba rusă:

56. Бивол И. Вознесенский собор свидетельствует. În: Бессарабское слово, 1.02.1937
57. Глижинский А., Описание церкви с. Исаковой Оргеевского уезда. În: К.Е.В., Chișinău, 1890, Nr.18, p. 785-793.
58. Гольцов Д., Зевина А., Левшиц М, Роднин К., Чезза Л., Эльтман И. Искусство Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967, 315 с.
59. Копачева С. Монументальное искусство. В: Молдавская советская социалистическая республика. Кишинев: Главная редакция молдавской советской энциклопедии, 1979. 497 с.
60. Копачева С. Монументальное искусство. В: Literatura și arta Moldovei. Chișinău: Redacția principală a enciclopediei sovietice moldovenești, Vol. II, 1986. 508 с.
61. Кульчицкий С. Кишиневский Кафедральный собор. În: Кишиневские Епархиальные Ведомости, Nr. 19, 1889, с. 808-810.
62. Кутырева А. Принадлежит народу. În: Советская Молдавия. 15.03.1969
63. Роднин К. Прикладное искусство советской Молдавии. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1963, 43 с.
64. Роднин К. Изобразительное искусство Молдавии. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1965, 216 p.
65. Роднин К. Изобразительное искусство МССР. Москва: Советский художник, 1971. 181 с.
66. Силинь А., Материал для статистики церквей города. Кишинев. În: К.Е.В., Nr. 14, 1869. с. 382-386
67. Толстой В. *Советская монументальная живопись*. Москва: Искусство, 1958, 304 с.
68. Толстой В. Монументальное искусство СССР. Москва: Советский художник, 1978. 384 с./464 ил.
69. Флоринский Н. Свято-Георгиевская церковь города Кишинева 1819-2009. Chișinău: Editura nu este, 2009. 101 p.

ADNOTARE

Podlesnaia Natalia. *Pictura monumentală din Basarabia și RSS Moldovenească*, teză de doctor în studiul artelor și culturologie. Chișinău, 2015.

Teza, cu un volum total de 265 de pagini, și text de bază 142 de pagini include: o introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, o bibliografie din 220 de titluri, un repertoriu al lucrărilor de pictură monumentală din 158 de figuri și o listă biografică a 52 de pictori. Rezultatele obținute au fost publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: pictura monumentală, pictura religioasă, pictura laică, monumentalism, decorativism, *icone*-ul plastic, fresca, *al secco*, sgraffito, mozaic, vitraliu.

Domeniul de studiu: 651.01. Teoria și istoria artelor plastice.

Scopul lucrării: constă în crearea unui tablou de ansamblu al evoluției picturii monumentale ca proces artistic în perioada Basarabiei și RSS Moldovenești, cu evidențierea specificului acesteia și punerea în circuitul științific și artistic a celor mai importante opere.

Obiectivele propuse: elucidarea condițiilor sociale și artistice care au determinat dinamica evoluției picturii monumentale în perioadele cercetate; relevarea contribuțiilor artiștilor care au creat lucrări de pictură monumentală (fresca, *al secco*, sgraffito, mozaic, vitraliu); evaluarea operelor sub aspect artistic, stilistic, topografic, tehnologic și funcțional; realizarea repertoriului ilustrativ de pictură monumentală în baza analizei surselor scrise, arhivistice și a celor obținute ca rezultat al cercetărilor de teren, întreprinse în spațiul istoric al Basarabiei și RSS Moldovenești; prezentarea generală a perioadelor: premergătoare (medievală) și a celei ulterioare (post-sovietice) pentru încadrarea domeniului cercetat în contextul istorico-artistic.

Noutatea și originalitatea științifică: Prezenta lucrare este primul studiu complex de analiză și sinteză dedicat evoluției și specificului picturii monumentale în spațiul nostru cultural. Analizând tipurile de pictură monumentală în frescă, *al secco*, mozaic, sgraffito, vitraliu, s-au stabilit particularitățile stilistice, artistice, tehnologice, tipologice, topografice și funcționale ale celor mai reprezentative opere din perioadele cercetate. O importanță aparte o are crearea pentru prima dată a unui repertoriu ilustrativ de lucrări artistice în domeniul abordat.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv constă în determinarea locului picturii monumentale autohtone din perioada secolelor XIX-XX în istoria artei și cultura națională; în valorificarea operelor de pictură monumentală cu evaluarea specificului său și în punerea în circuitul cultural-științific a numelor de artiști care au lucrat în acest domeniu.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele cercetării pot fi utilizate de specialiști în domeniul istoriei și teoriei artelor, profesori și studenți la facultățile de profil, cei ce activează în sfera turismului, cât și de toți cei interesați de artă plastică și patrimoniul cultural național.

АННОТАЦИЯ

Подлесная Наталья. *Монументальная живопись Бессарабии и Молдавской ССР*, диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения и культурологии. Кишинев, 2015.

Диссертация, изложенная на 265 страницах, где 142 страницы основного текста, содержит введение, три главы, выводы и рекомендации, библиографию из 220 источников, альбом из 158 иллюстраций по монументальной живописи и биографический список из 52 художников. Результаты опубликованы в 12-и научных изданиях.

Ключевые слова: монументальная живопись, церковная живопись, монументальность, декоративность, художественный образ, фреска, альсекко, сграффито, мозаика, витраж.

Область исследований: 651.01. Теория и история изобразительного искусства.

Целью данной работы является создание общей картины развития монументальной живописи на территории Бессарабии и Молдавской ССР, выявление ее специфики и введение в научный и художественный оборот самых ценных работ.

Задачи: выявление социального и художественного окружения, которое определило динамику развития молдавской монументальной живописи для каждого исследуемого периода; определение вклада художников работающих в данной области (фреска, альсекко, сграффито, мозаика, витраж); оценка работ по монументальной живописи с точки зрения художественного, стилистического, топографического, технологического и функционального подхода; составление фотоальбома работ по монументальной живописи на основе изучения письменных источников, архивных данных и исследований проводимых на исторической территории Бессарабии и Молдавской ССР; обзор предшествующего (средневекового) и последующего (пост-советского) периодов для рассматриваемой области в историческо-художественном контексте.

Научная новизна и оригинальность: Данная диссертация является первым углубленным исследованием, посвященным молдавской монументальной живописи Бессарабии и Молдавской ССР, содержащим ранее неизвестную информацию и предлагающим новое видение концепции художественного образа наиболее ценных работ через призму технологического, топографического, стилистического и функционального подхода. Впервые предложен сводный альбом работ по монументальной живописи.

Главная научная проблема состоит в определении места монументальной живописи XIX-XX века в контексте национального искусствоведения и культуры, в валификации работ по монументальной живописи и в выявлении вклада художников работающих в данной области.

Внедрение научных достижений. Результаты исследования могут быть использованы специалистами в области искусствоведения, преподавателями и студентами художественных и гуманитарных вузов, специалистами в области туризма, а также широкой публикой, интересующейся искусством и национальным культурным наследием.

ANNOTATION

Podlesnaia Natalia. *The Monumental Painting in Bessarabia and Moldavian SSR.* Art and culturology doctoral. Chişinău, 2015.

Presented in 265 pages, and 142 pages of basic text, the thesis contains: the introduction, three chapters, conclusions and recommendations, the bibliography containing 220 sources, album of works of monumental painting includes 158 illustrations and the biographical list of 52 artists.

The results have been published in 12 scientific journals.

The key words: monumental painting, church painting, secular painting, monumentality, decorativeness, artistic image, fresco, alsekkko, sgraffito, mosaic, stained glass.

The research area: 651.01. History and Theory of Art.

The aim of this work is dedicated to the study of the monumental painting evolution in the areas of Bessarabia, the Moldavian SSR, the identification its peculiarities and the introduction in scientific and artistic use of the most valuable works of art.

The objectives: the identification of social and artistic environment which influenced of the developmental dynamics of the Moldavian monumental painting for each investigated period; recognition of the artists' contribution into the creation of monumental painting (fresco, alsekkko, sgraffito, mosaic, stained glass); evaluation of the works of monumental painting in terms of artistic, stylistic, topographical, technological and functional approach; the composition of the photo-album containing the works on monumental painting on the basis of writing sources, archival data and research made on the historical realm of Bessarabia and the Moldavian SSR; review of the anterior period (medieval) and ulterior (post-sovietic) for the integration of the research area into the historical and artistic context.

Scientific novelty and originality: The dissertation is the first deep study of the research area in the period of Bessarabia and the Moldavian SSR, contains previously unknown information and offers a new vision of the concept of the artistic image of the most valuable works, their analysis in terms of technological, typological, topographical, stylistic and functional approach. For the first time, the album of works of monumental painting is proposed.

Important scientific issue addressed resides in the determination of the place of monumental painting in the national art history and culture; in the valorification of the works of monumental painting and in the introduction in scientific and artistic use of the artists' contribution into the creation of monumental painting.

The introduction of scientific achievements. The results of the work can be used by art professionals, teachers and students of art schools, as well as experts in the field of tourism and public interested in the national art.

PODLESNAIA NATALIA

PICTURA MONUMENTALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

651.01. – TEORIA ȘI ISTORIA ARTELOR PLASTICE

Autoreferatul tezei de doctor în domeniu

Aprobat spre tipar: 13.07.2015
Hârtie ofset. Tipar RISO.
Coli de tipar: 2,0

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tirajul 25 exemplare
Comanda nr. 74

UTM, 2004, Chișinău, bd. Ștefan cel Mare, 168.
Secția Redactare și Editare a UTM.
2068, Chișinău, str. Studenților, 9/9